

ВІДГУК

**офіційного опонента на рукопис дисертації Лілії Леонідівни
Пилипенко «Етнополітичні процеси в Польщі (1918–1923):
західноукраїнський контекст», поданої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки зі спеціальності
032 – історія та археологія**

Актуальність теми дисертації та її зв'язок із науковими програмами

Не секрет, що українсько-польські відносини нині переживають, мабуть, важкий період часів своєї взаємодії у форматі незалежних посткомуністичних держав. До того ж великий вплив на них має політизація історії та історизація державно-політичних відносин, особливо з боку польської влади (після 2016 року) та радикальних політиків обох країн. Історія, насамперед новітня історія, знову починають відігравати непропорційно визначальну роль у міждержавних і міжнаціональних відносинах. На жаль, різнорівневі суперечності мають об'єктивний характер і не можуть бути вирішені швидко, навіть за наявності політичної волі лідерів обох держав, бо торкаються глибинних процесів еволюції національних ідентичностей, актуалізації нових «мобілізаційних» маркерів спільної історії. У зв'язку з цим варто погодитися з історіографами, які слушно вважають, що в останні роки сформувалися дві симетричні тенденції, які визначають відмінність нинішнього моменту від попереднього «золотого віку» українсько-польських міждержавних відносин, що тривав чверть століття і був результативним для діалогу науковців обох країн, зокрема у форматі Польсько-української історичної комісії НАН України і Польської академії наук, спільної підручничкової комісії, регулярних семінарів «Україна–Польща: важкі питання», у яких брав участь нинішній офіційний опонент.

Відзначимо й те, що з боку Польщі бачимо витіснення провладними політиками та істориками «гедройцевого» розуміння взаємин зі східним сусідом-українцем, фаворизацію «кресового» прочитання східної політики Польщі. Все вказане засвідчує необхідність розблокування українсько-польського діалогу й повернення до об'єктивного розгляду дискусійних

сторінок нашої спільної історії. Власне нова докторська студія Л. Л. Пилипенко ще раз актуалізовує необхідність дослідження особливостей українсько-польських міждержавних і міжнаціональних взаємин у першій чверті ХХ століття. Без з'ясування тогочасних історичних реалій важко збагнути наступні трагедії – пацифікацію галицьких і волинських сіл, нищення сотень православних церков і каплиць на Холмщині, криваве українсько-польське військово-політичне протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність

Основні наукові положення та висновки праці сформульовано в ході всебічного і критичного аналізу української та зарубіжної історіографії, опублікованих та неопублікованих архівних документах з архівів України та Польщі. Обґрунтованість наукових положень забезпечено опрацюванням достатньої кількості різновидових джерел і літератури (534 позиції). Опонована дисертація побудована на засадах наукової об'єктивності та історизму. У дослідженні використано насамперед проблемно-хронологічний і порівняльно-історичний методи. Водночас застосовано науковий інструментарій інших соціогуманітарних наук – етнодемографії, соціально-економічної географії, політології, державного управління, соціальних комунікацій, культурології, статистики. Використані методи та принципи міждисциплінарного дослідження допомогли дисертантці об'єктивно відтворити перебіг суспільно-політичних та воєнних подій, зробити певні узагальнення та висновки, які відтворюють всю складність етнополітичних трансформацій на українсько-польському пограниччі після Першої світової війни і є підставою для формування нової нетравматичної історичної політики України.

Основні положення та висновки дисертантки науково обґрунтовані. Авторка вміє критично аналізувати історіографію та джерельний комплекс, вступати у наукові дискусії, робити оригінальні узагальнення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання у науковій та педагогічній праці, при підготовці узагальнювальних та спеціальних праць із новітньої історії України та Польщі, навчальних спецкурсів для закладів вищої освіти, присвячених українсько-польським, українсько-російським відносинам у новітню добу, формуванні міждержавних програм розвитку прикордонних регіонів.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їхнього викладу в опублікованих працях

Наукова новизна одержаних дисертанткою результатів полягає у комплексному дослідженні регіональних аспектів етнополітики Польщі в 1918–1923 роках, тобто в час відродження польської державності та усталення її міждержавних кордонів. Показано, що вказаний процес проходив паралельно з відродження української державності у Східній Галичині, коли була проголошена ЗУНР, яка була змушена відстоювати свій суверенітет у дев'ятимісячній війні з Польщею, якій країни Антанти надали морально-політичну і матеріально-технічну допомогу. При цьому також виокремлено провокативність російського чинника (йдеться про перехід Галицької армії у стан Добрармії А. Денікіна, а згодом – до Червоної армії, у якій сформовано Червону українську галицьку армію; інспірування комуністичного руху в Галичині, нав'язування йому тактики і стратегії діяльності, кадрів). Водночас набули подальшого розвитку окремі положення про внутрішню і зовнішню політику Польщі, УНР і ЗУНР, особливості суспільно-політичного життя і соціально-економічного розвитку в Східній Галичині та Західній Волині після їхньої інкорпорації Польською державою. Уточнено також особливості українсько-польського військово-політичного протистояння, слабкість і дражливість Варшавських угод 1920 року, підступність Ризького миру 1921 року. Погоджуємося також із рекомендацією авторки щодо подальшого дослідження теми, науково-організаційних пропозицій щодо відновлення українсько-польського наукового діалогу, який фактично призупинився 2016 року з приходом до влади у Польщі нової політичної сили.

Опубліковані здобувачкою статті у фахових наукових виданнях сповна відображають новачі опонованої дисертаційної праці й апробовані у виступах на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, кафедральних семінарах.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність

Зміст роботи відповідає темі опонованої дисертації, її структура загалом не викликає заперечень. Вказана праця складається зі вступу, трьох розділів із десятима підрозділами, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг праці – 236 сторінок, із них основний текст – 197 сторінок.

У **вступі** розкрито наукову актуальність та практичну значимість теми, означено об'єкт і предмет, мету і основні завдання дисертації, її апробацію у наукових публікаціях, міжнародних та всеукраїнських конференціях

У **першому** розділі авторка критично проаналізувала українську та зарубіжну, насамперед польську, історіографію проблеми; при цьому особливу увагу звернула на студії сучасних українських істориків, присвячені урокам етнодержавотворення Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки, перебігу та геополітичним наслідкам польсько-української війни 1918–1919 років. Чимало з них (авторських монографій, збірників документів, карт) вийшло у зв'язку з відзначенням 100-річчя Української національно-демократичної революції 1917–1921 років і 100-річчя ЗУНР.

Не викликає заперечень також джерельна база праці, використання здобувачкою неопублікованих документів з архівів України та Польщі, фундаментальних археографічних публікацій. Вдало показано проблему термінологічного забезпечення дослідження. Авторка розкриває своє бачення щодо використання назв «Галичина», «Східна Галичина». Цілком слушно вона вважає неприйнятним вживання в українському історієписанні польських кальк «креси», «східні креси», «Східна Малопольща», які в українській історичній

пам'яті/культури мають негативну конотацію. До речі, цього ми повинні вимагати також у польських колег.

Другий розділ розкриває офіційну політику Варшави щодо формування українсько-польських міждержавних і міжнаціональних відносин у повоєнні роки. Зокрема проаналізовані польські довоєнні доктрини щодо «вирішення» українського питання. Авторка справедливо стверджує, що відроджена Польща прийняла, але й так і не реалізувала федералістську концепцію Юзефа Пілсудського (неодноразово бував у Львові, добре знав його суспільно-політичні реалії, зокрема й український парамілітарний рух), проти якої виступали праві польські сили, насамперед ендеки під проводом Романа Дмовського. Дослідниця виокремила також польську етнополітичну складову державотворення УНР і ЗУНР.

Погоджуємося також із думкою здобувачки про те, що сформована Антантою і США повоєнна Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин розглядала Україну не суб'єктом, а об'єктом геополітики, зрозуміло, що чужої геополітики. На документальному матеріалі показано, що офіційний Париж не бажав вести офіційний діалог ні з Директорією УНР, ні урядом ЗУНР, бо незалежна українська державність, соборність українських земель не вписувалась у тодішні геостратегічні плани країн-переможниць у Першій світовій війні. Українська проблема, як слушно зауважує дисертантка, розглядалася на Паризькій та інших міжнародних конференціях лише в контексті вирішення польського або російського питання. Л. Л. Пилипенко не замовчує і складнощі державно-соборного процесу в Україні, насамперед різновекторність зовнішньої політики керівництва УНР і ЗОУНР: наддніпрянці прагнули укласти військово-політичний союз із Польщею (ворогом ЗУНР), а галицькі українці намагалися заручитися підтримкою з ворогом УНР – білою і червоною Росією. Зрештою, наприкінці 1919 року охоплена тифом Галицька армія перейшла в стан Добармії А. Денікіна, а на початку 1920 року її несподівано трансформовано в Червону українську галицьку армію, яка, щоправда, лише три місяці практично без боїв була у складі робітничо-селянської Червоної армії.

Чимало уваги в роботі приділено передумовам укладення і наслідкам Варшавського договору 1920 року, що дозволив реформувати і підсилити Дієву армію УНР, яка спільно з польським військом зуміла зупинити під Львовом і Замостям експансію більшовизму в Центральній-Східній Європі. На честь 100-ліття цих подій в Україні та Польщі відбулися численні пропам'ятні заходи на могилах загиблих союзників по антибільшовицькій боротьбі, а також декілька он-лайн наукових конференцій і круглих столів; викликали зацікавленість також тематичні вуличні виставки у Києві та Варшаві. Утім, залишилося реставрувати чимало українських військових поховань на території Польщі, зокрема в місцях інтернування Армії УНР (1920–1922) – у Ланцуті, Щепйорно, Каліші, Вадовіцах та інших містах й селах. Зрештою, польські військові меморіали та окремі поховання тієї доби (Броди, Бережани, Стрий, Івано-Франківськ та ін.) є також у неналежному стані, й потребують більшої уваги польської та української влад, громадськості обох країн.

Авторка слушно зауважує, що Ризький мир 1921 року фактично анулював за згодою польської сторони українсько-польський військово-політичний союз 1920 року і призупинив польсько-українсько-російську війну. Зрештою, здобувачка занотовує і призабутий певний позитив ризьких домовленостей: відновлення залізничного сполучення, поштового зв'язку, наукових контактів і книгообміну між Польщею та радянською Україною.

У **третьому** розділі конспективно, але концептуально відтворено партійно-політичну структуру Українського визвольного руху 1918–1923 років, зокрема його праворадикальну, центристську і ліворадикальну складові. При цьому здобувачка намагається вступити в наукову дискусію щодо того, якою була ідеологія новоствореної надпартійної Української військової організації, яку створили 1920 року недавні вояки військових формувань Української національно-демократичної революції 1917–1921 років. Авторка слушно вважає, що повернення до Львова 1922 року наддніпрянця Дмитра Донцова й призначення його за ініціативою провідника УВО Євгена Коновальця редактором «Літературно-наукового вісника» означало сприйняття і толеранцію

членів цієї організації ідей консервативного націоналізму. Про інтегральний націоналізм, зрозуміло, тоді ще не йшлося.

Оригінальним є також сюжет про соціально-економічне життя регіону у складі відродженої Польщі. Авторка слушно вважає, що господарство Східної Галичина і Західної Волині хоча і не мало преференцій від центральної влади, однак все-таки розвивалося за законами ринкової економіки; українські кооперативи намагалися конкурувати з аналогічним польським і єврейським бізнесом. Дещо гіршими були справи у сільському господарстві, де гармонію довоєнного укладу порушили польські військові осадники, які дістали не лише кращі чорноземні наділи Волині та Тернопільщини, але й стали засобом колонізації цих регіонів, де віддавна домінували українці, вірні Православної і Греко-Католицької Церков. Вказана робота є завершеною міждисциплінарною науковою студією, яка реконструює західноукраїнський регіональний чинник етнополітики Польщі в 1918–1923 роках.

Відсутність (наявність) порушень академічних доброчесності

У дисертації Лілії Леонідівни Пилипенко «Етнополітичні процеси в Польщі (1918–1923): західноукраїнський контекст» порушень норм академічної доброчесності не виявлено.

Відповідність змісту анотації, основним положенням дисертації, зауваження, дискусійні проблеми

Зміст анотації відповідає загальним висновкам і розкриває основні положення дослідження, які відзначаються достовірністю, мають наукову новизну і оформлені згідно з вимогами Порядку присудження наукових ступенів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 547 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів».

Насамкінець висловимо здобувачці декілька зауважень рекомендаційного характеру.

1. У майбутньому дослідниці вартувало би ознайомитися з багатою документальною базою московських архівів, із допомогою яких можна

рельєфніше реконструювати російський чинник, який завжди провокативно або деструктивно впливав на перебіг та наслідки українсько-польських відносин у новітню добу.

2. Більше уваги треба було б приділити просопографічному аспектові проблеми і подати короткі біографи на польських діячів доби УНР та українських діячів, які намагалися зав'язати союзний діалог із молодого Польською державою.

3. Текст дисертації виграв би, якби авторка усунула з тексту праці певні повтори, пов'язані з Брестським миром 1918 року і Ризьким договором 1921 року.

4. Небажаним є використання терміну «західноукраїнські землі» щодо території Східної Галичини і Західної Волині. Вказаний термін вітчизняні автори, як правило, використовують до Східної Галичини, Західної Волині, Північної Буковини і Закарпаття.

5. Більше уваги дослідниці необхідно було приділити проблемі повоєнних соціально-економічних процесів у Західній Волині.

6. Вартувало би конкретніше проаналізувати еміграційну політику Варшави у 1918–1923 роках.

Загальний висновок про дисертацію, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України

Дисертація є самостійним і завершеним науковим дослідженням з актуальної проблеми новітньої історії України та Польщі, достовірність її основних положень і висновків підтверджена критичним аналізом історіографії та використанням оригінального археографічного матеріалу.

Загальні висновки праці загалом відповідають її меті та завданням. Основні положення роботи, її емпіричний матеріал та оригінальні висновки мають не лише теоретичне, але й суспільно-практичне значення. Дисертаційна праця стане в нагоді дослідникам новітньої історії України та Польщі, країн Центрально-Східної Європи, а також викладачам університетів для підготовки спецкурсів з історії українсько-польських і українсько-російських відносин,

музейним працівникам для творення тематичних експозицій та переносних виставок, присвячених ЗУНР, польсько-українському військово-політичному союзу 1920 року та ін.

Підсумовуючи аналіз тексту дисертації Лілії Леонідівни Пилипенко «Етнополітичні процеси в Польщі (1918–1923): західноукраїнський контекст», засвідчуємо його комплексність і довершеність. Наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях свідчать про наукову самостійність авторки, високий рівень підготовленості дослідження. Дисертація Лілії Леонідівни Пилипенко «Етнополітичні процеси в Польщі (1918–1923): західноукраїнський контекст», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (заресстрованого в Міністерстві юстиції України від 3 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки зі спеціальності 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

завідувач відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
доктор історичних наук, професор

Литвин М. Р.

15 лютого 2021 року

Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича
НАН України
Підпис *М. Р. Литвин*
ЗАСВІДЧУЄ
Вчений секретар *[Signature]*
15 лютого 2021 р.